

ВАСЕЉЕНСКА ПАТРИЈАРШИЈА И ЊЕН ОДНОС СА ОСТАЛИМ ПРАВОСЛАВНИМ ЦРКВАМА*

I

Част ми је да се на самом почетку Конференције обратим овом узвишеном скупу. Као митрополит Васељенског престола желим да почнем са изражавањем захвалности поводом иницијативе Јелинске фондације за одбрану и спољну политику да се, у сарадњи са Врионис центром и Институтом за балканске студије, организује ова Конференција која ће посебну пажњу обратити на улогу Васељенске патријаршије у овом критичном тренутку наше историје. Његова Светост Васељенски Патријарх је већ изразио своја осећања с тим у вези и благословио почетак рада Конференције, а ја ћу свој допринос ограничити на једно скромно излагање о томе како ја видим улогу првог Престола у Православној Цркви у свом односу са осталим Православним Црквама у нашем времену. То није лак задатак с обзиром на ограничено време којим располажем. Сходно томе, остаћу у оквирима неких општих виђења која би, уколико се то покаже као неопходно, могла да послуже као референтне тачке у даљој дискусији.

II

Пад комунистичког света је на један најдиректнији начин оставио траг у Православној цркви и то много више него у било

---

* Предавање одржано на Међународној конференцији о источном православљу у пост-комунистичком свету, Портокарас, Халкидик, 23–28. септембра 1993.

којем другом делу хришћанског света. Велика већина Православних је у овоме веку живела у земљама под комунистичком влашћу. Пад комунистичког система је за Православне означава почетак једног радикалног преуређења како њихових живота тако и њихових црквених активности. Васељенска патријаршија не спада у ову категорију Цркава иако је њено место у самој структури Православне цркве није могло оставити имуном у односу на оно што се дешавало са осталима. Нове околности су захтевале да се оснажи међуправославна сарадња и оствари дубље јединство међу Црквама. Тешко је да би се улога Васељенске патријаршије у испуњењу тог задатка могла превидети или заобићи.

Како Васељенска патријаршија схвата своју улогу у јединству православног света данас? Како остале Православне цркве схватају и виде ту улогу? И како би однос између Васељенске патријаршије и осталих Православних цркава требало да се преуреди да би се кренуло у сусрет новим захтевима и одговорностима са којима се Православна црква суочава у пост-комунистичкој ери?

III

Сви ми знамо *grosso modo* какав систем власти и организације постоји у Православној цркви. У својој основној структури она садржи 14 аутокефалних и аутономних Цркава које су све самоуправне. Разлика између аутокефалних и аутономних Цркава је у томе што оне прве бирају своје поглаваре без икаквог уплива неке друге Цркве у тај избор, док поглаваре оних других мора потврдити нека друга Црква, реч је пре свега о Цариграду, иако се овде ипак ради о нечему што неке Цркве оспоравају.

Систем аутокефалије и аутономије је доживео значајне измене током свога историјског трајања. Првобитно, критериј за аутокефалију је пре свега имао везе са значајем (доктринама, еклисијалним као и политичким) самих седишта која би требало да постану центри ових аутокефалних Цркава. На овај начин се у Византији и развио систем Пентархије. Рим, Константинопољ – као “Нови Рим”, Александрија, Антиохија и Јерусалим постали су аутокефални управо на таквој основи. Русија је додата на овај списак у 15. веку на једној другој основи што је

припремило терен за каснија виђења аутокефалије. Ипак, нови критеријум је уведен тек у 19. веку и може се рећи да је одиграо судбоносну улогу када је реч о Православљу модерног доба. Овде се, пре свега, ради о национализму, тј. етничком критеријуму. Грчка је била та која је прва увела овај критериј за аутокефалију када је 1833. године објавила независност Грчке цркве у односу на Константинопољ, независност коју је Васељенска патријаршија признала тек 1850. У грозници националиста тог времена све Балканске државе су почеле да ходе истим путем и тако су аутокефалија и аутономија постале ствар националног идентитета. Готово се може рећи да је национализам постао један интегрални део Православља и последице тога су остале још увек са нама, а посебно се осећају управо у ово наше време.

IV

Најзначајнија последица овакве ситуације, која би се могла описати готово као трагична, може се сагледати у проблему Православне дијаспоре. Највећим делом због националистичких интереса ове аутокефалне Цркве су успоставиле своју јурисдикцију широм света. Древни канонски принцип успостављен на Првом васељенском сабору (8. канон) следи да у једном граду може столовати само један епископ без обзира на постојеће културне или “националне” разлике међу становништвом града. Управо је тај принцип погажен на један заиста скандалозан начин од стране Православних цркава данас. Сви покушаји да се овај проблем реши на чврстим канонским и еклисијалним основама наилазе на снбивање Православних цркава да жртвују национални интерес који виде у одржању своје већ успостављене јурисдикције на разним меридијанима света. Ово је један од најтежих и најхитнијих проблема са којим се Православље суочава у наше време. Док год оваква ситуација опстаје национализам ће бити стална претња јединству у Православној цркви.

V

Какво је стајалиште Васељенске патријаршије у вези овог проблема? Како оваква ситуација утиче на њене односе са другим Православним црквама? Ово су питања од критичног значаја и остаће таква у ситуацији када се суочавамо са новом реалношћу пост-комунистичке ере.

Одлукама Другог (381) и Четвртог (451) васељенског сабора, Васељенска патријаршија је, са седиштем у “Новом Риму”, стекла позицију првенства које је до тог времена признавано само столици у Риму. То се обично описује као “првенство у Частии” али такав опис може водити у заблуду пошто су они Васељенски сабори који су Цариграду дали право првенства укључили у исти “пакет” и прерогативе моћи сасвим конкретне природе као што је, рецимо, право да Васељенска патријаршија прима жалбе свештенства којег су њихове Цркве осудиле и да сходно својој процени доноси о тим пресудама коначну одлуку (9. и 17. Халкидонски канон). Овде заиста не може бити речи само о “првенству у Частии”. Исти Халкидонски сабор дао је Цариградском престолу право да рукополаже епископе “*εν τοις βαρβαρικοις*” тј. на просторима ван Византијског царства и, сходно томе, ван јурисдикција других аутокефалних Цркава (28. канон). Ради се о праву које је оспорила Руска црква, а у блиској је вези са проблемом Православне дијаспоре.

Првенство Цариградске столице је постало одлучујући аспект у односима између Васељенске патријаршије и осталих Православних цркава. Како га онда треба разумети и применити? Како национализам утиче на разумевање овог првенства у међуправославним односима? Реч је о живом проблему нашег времена и док год се он не реши страдаће јединство Православља.

VI

Ја видим две основне области када је реч о тешкоћама у односима између Константинопоља и осталих Православних цркава, а те области су примењиве и на тешкоће у вези Православног јединства у целини. Једна од тих области је психолошка, а друга теолошка.

Психолошке тешкоће настају непосредно у вези са оним што се назива етнофилетизмом или национализмом. Национална самосвест у Русији је већ у 16. веку довела до таквих погледа и теорија као што је добро познати “Трећи Рим” чија је намена била да се подвуче етничка разлика између Москве и Константинопоља. У 19. веку ствари су постале психолошки оптерећење када су настале Балканске државе, а нарочито када је, потом, дошло до Балканских ратова у коме су се Православни

народи борили међу собом. Ситуација је 1872. године постала толико лоша да је то навело Васељенску патријаршију да сазове синод Источних патријараха који је осудио појаву етнофилетизма. У таквој једној атмосфери првенство Цариграда је могло лако да се оспорава јер је Цариградска црква била и још увек јесте етнички грчка. Како би онда у тој и таквој ситуацији Васељенска патријаршија одиграла своју улогу као средиште Православног јединства?

Васељенска патријаршија је покушала да избегне дух национализма тако што се сама дистанцирала од циљева грчког национализма тог времена. Један од највећих грчких историчара модерног доба Константин Папаригопулос осудио је Васељенску патријаршију што није јелинизовала Бугаре иако је имала прилике то и да учини. И заиста, Васељенска патријаршија је, поштујући и продужујући традицију Византије, подржавала Словене у развоју свог сопственог језика и културе и тако сачувала свој надетнички карактер иако је сама била етнички грчка. Ова деликатна улога је толико значајна да ће Васељенска патријаршија престати да буде “васељенска” онда ако и када ту своју улогу једном напусти или, пак, измени. Зато ова Патријаршија никада не сме да се пресели у Грчку без обзира на то колико јој је опстанак тежак тамо где сада и јесте.

Но, тешкоће у односима између Цариграда и осталих Православних цркава, или боље речено тешкоће у вези Православног јединства у целини, нису само историјске и психолошке природе него, као што сам то већ указао, и теолошке. То је можда и најзначајнији аспект овог проблема.

Еклесиологија је, авај, заиста недовољно развијена у Православној цркви. Изгледа да нико не примењује еклесиолошки критеријум у текућим међуправославним односима, а изгледа да никоме није ни стало о црквеној реалности у којој постоји умножење јурисдикција. Иста еклесиолошка индиферентност постоји и када је реч о улози Васељенске патријаршије у међуправославним односима. У ком смислу је уопште еклесиолошки оправдано постојање првенства у Православљу? Може ли Црква да постоји без “првога”? Када су се поглавари Православне цркве састали на њиховом историјском сусрету у Фанару марта 1992. године дошло је до оштре дискусије о томе да ли уопште треба спомињати термин “први”. Постало је јасно да је ствар неспоразума била како психолошке, из разлога које

сам већ објаснио, тако и теолошке природе. Изгледа да је овде у питању ствар праве равнотеже између “једног” и “многих” у еклисиологији. Овде треба имати у виду 34. канон из групе тзв. “Апостолских канона” (4. век) где стоји да мора постојати први без којег остали епископи не смеју ништа чинити, док овај први не може чинити ништа без осталих.

То је златно правило када је реч о односима између Цариграда и осталих Православних цркава, а у светлу Православне еклисиологије. Православним црквама је потребан први; оне не смеју чинити ништа што се тиче Православне цркве у целини без његовог уплива. Исто тако, међутим, први не сме чинити ништа што се односи на Православну Цркву као целину без осталих Цркава. Васељенски патријарх јесте и мора остати једини гласноговорник Православља када се оно као целина обраћа свету. Он то може чинити само у условима потпуног заједништва и исцрпних консултација са осталим Црквама, а то чини првенство Цариграда како неопходним тако и слободним од искушења “папизма”. С обзиром да јесте први Православни Престо, Цариград је призван да спасава јединство Православља на поменути еклисиолошки начин. Међуправославни односи се морају ослободи психолошких комплекса етнофилетизма из прошлости и засновати се на чврстим основама здраве еклисиологије.

VIII

Ипак, није све негативно у међуправославним односима. Морамо са захвалношћу одати признање за одређене кораке који су у наше време предузети у циљу утврђивања Православног јединства и сарадње.

а) На иницијативу Васељенског патријарха Атинагоре и упркос озбиљним тешкоћама, које су углавном проистекле из поделе на комунистички и некомунистички свет, Православне Цркве су зближене на двоструки начин. Прво, заузимањем заједничког става наспрам неправославних хришћана. Са изузетком данашње Јерусалимске патријаршије све Православне Цркве су се укључиле у теолошки дијалог са неправославнима и заузевши заједнички став у односу на питања екуменизма постале су активни чланови Светског савета Цркава. Друго, у току су припреме за одржавање

Свеправославног великог синода, док се билатерални годишњи разговори воде између Цариграда и Москве са циљем усаглашавања ставова у вези неких питања неслагања између двеју Цркава. Присутна је воља за јединством и све врсте контаката (службене посете итд.) су у току.

- б) Сусрет Православних поглавара који су већ споменути у овом излагању, а одржан на иницијативу патријарха Вартоломеја, показао се веома значајним као начин да се потврди и искаже заједнички Православни став у светлу проблема као што су питања уније и прозелитизма као и оних проблема који се тичу васцелог човечанства данас (екологија, итд.). Порука за јавност након овог сусрета примљена је са великом пажњом широм света.
- в) Присутна је велика доза осетљивости према проблемима данашњег света. Пре три године Васељенски патријарх је сазвао међуправославни сусрет на Кипру на коме се расправљало о еколошким проблемима. Овде је учествовао и енглески принц Филип који је и отворио сам сусрет. Све то је допринело да људи широм света промене своје традиционално мишљење о Православљу као једној интересантној археолошкој појави која, у суштини, нема никакву поруку за свет данас.

VIII

У закључку се може рећи да је слика која произлази из поменутих виђења заиста сложена. Односи између Васељенске патријаршије и осталих Православних цркава често се спотичу о предрасуде и сумње које су везане за остатке етнофилетизма у историји као и о проблеме који проистичу услед осиромашења теолошке мисли у Православним црквама данас, а нарочито када је реч о еклисиологији. Истовремено, и упркос поменутих препрекама, ови односи се развијају и вероватно ће се још више развијати у садашњој ери пост-комунизма у коју смо управо крочили. Чини ми се да је етно притисак на Православне цркве комунистичког периода био знатно јачи него што је то данас случај, јер су ове предрасуде често подстицане и неговане од стране Државе у покушају да се ојача етнички утицај на међународном плану. Сада, у светлу ослобођења Православних цркава од негативних утицаја Државе све више је видна потреба ових Цркава да се окрену једна другој како би се заједнички

суочиле са разним проблемима као што је питање уније, разних облика прозелитизма, а да не спомињемо питање дезинтеграције и раскола. Нова ситуација која је настала као резултат добијања слободе допринеће да се осети дубока потреба за јединством које укључује и потребу да се сви окрену ка средишту Цркве које може деловати као заједничка тачка ослонаца, понекад као посредник у неспоразумима (нпр. проблеми у вези Украјине, Молдавије и сл.), а у сваком случају као координатор и гласноговорник уједињеног Православља. Ако се све ово учини са пуним поштовањем интегритета сваке православне цркве и без етничких предрасуда, Православље ће бити у ситуацији да успешно испуни своју мисију у свету. То би се могло очекивати с обзиром на стање односа између Васељенске патријаршије и осталих Православних цркава данас. Можда ће и реалности нове ере у којој данашњи свет живи учинити тај процес неизбежним. У сваком случају све ће ово ићи у прилог Православне Цркве и учиниће да њено присуство у свету, а нарочито на Западу, постане заиста по свему корисно. Јединствени наступ Православља ће без сумње допринети да западни свет нађе свој духовни циљ и сврху.

Превео са енглеског језика
Петар В. Шеровић